

Τριαντάφυλλος Η. Κωτόπουλος

Η Θεσσαλονίκη

Στο έργο των Θεσσαλονικέων πεζογράφων

I. Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΑΝΑΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΔΟΜΗΜΕΝΗΣ ΠΟΛΗΣ

1. Η ανάδυση της εικόνας του δομημένου χώρου

1.3. Η πόλη ως δρών πρόσωπο

"Μια πόλη είναι ένα σύμπλεγμα από διαδρομές", έγραψε ο θιασώτης του γαλλικού "νέου μυθιστορήματος" Μ. Βυτορ.¹⁸ Η λογοτεχνική Θεσ-

18. Michel Butor, "L' Espace du roman", *Répertoire II*, Minit, Paris 1964, σ. 48.

σαλονίκη ανασυντίθεται διαρκώς μέσα από τα φανταστικά βήματα¹⁹ των αφηγητών που οι συγγραφείς επιλέγουν ως προσωπεία τους και των ηρώων που πρωταγωνιστούν στα κείμενα. Η εμπλοκή τους στις διαδρομές είναι άλλοτε καθοριστική για την προσωπική τους τύχη και άλλοτε ενταγμένη σε συλλογικές δράσεις. Ορισμένες από τις διαδρομές αυτές σχετίζονται με γεγονότα τα οποία προωθούν και αναπτύσσουν τη μυθιστορηματική πλοκή, ενώ άλλες αναδεικνύουν συγκεκριμένους χώρους της πόλης. Σε πολλές από τις περιγραφές των διαδρομών οι συγγραφείς καταθέτουν προσωπικά τους βιώματα συνθέτοντας ένα είδος αυτοεξομολόγησης. Στις συγκεκριμένες διαδρομές οι αφηγητές κινούνται σε χώρους γνώριμους από την παιδική τους ηλικία και αποδίδουν μεγαλύτερη σημασία στις σχέσεις του χώρου με τα γεγονότα του παρελθόντος, καθώς ενεργοποιείται και φορτίζεται συγκινησιακά η ιστορική τους μνήμη.²⁰ Άλλες συνιστούν γι' αυτούς έναν τρόπο να γνωρίσουν καλύτερα τον εαυτό τους, ένα μέσο δηλαδή αυτογνωσίας. Σε κάθε πάντως περίπτωση αναδεικνύουν τη φανταστική Θεσσαλονίκη σε δρών πρόσωπο και αποκαλύπτουν την έντονη αλληλεπίδραση της με την πραγματική πόλη.

Τις περισσότερες από τις διαδρομές οι οποίες ξετυλίγουν την πλοκή των έργων τις συναντούμε στα μυθιστορήματα του Νίκου Μπακόλα: *Η Μεγάλη Πλατεία*, *Καταπάτηση*, *Η ατέλειωτη γραφή του αίματος*. Ο Μπακόλας έχει εξυφάνει αριστουργηματικά στο μυθοπλαστικό του καμβά πραγματικά ιστορικά γεγονότα / συλλογικές δράσεις, τα οποία συνδέει με διαδρομές των ηρώων μέσα στην πόλη, για να τα αναδείξει εντονότερα στη συνείδηση του αναγνώστη. Ο συγγραφέας, υπηρετώντας πιστά το "τέχνασμα της αληθοφάνειας", θα χρησιμοποιήσει σε ένα από "πραγματικά" γεγονότα στη *Μεγάλη Πλατεία* ως κεντρικό ήρωα το δημοσιογράφο Χρίστο. Ο Χρίστος πραγματοποιεί αλλόφρονas μια τέτοια δια-

19. Για την ανασύνθεση της πόλης μέσα από τα "βήματα" των κατοίκων της (διαφόρων ηλικιών και ιδιοτήτων) βλ. και Pierre Sansot, ό.π., σ. 139-141.

20. Σύμφωνα με τον Καλβίνο η πόλη είναι κωμωμένη "από σχέσεις ανάμεσα στα μέτρα του χώρου της και τα γεγονότα του παρελθόντος της".

Ιταλο Καλβίνο, *Οι αόρατες πόλεις*, μτφρ. Ε. Γ. Ασλανίδης, Σάσα Καπογιαννοπούλου, Οδυσσεάς, 1983, σ. 17.

δρομή στην πόλη αμέσως μετά την πληροφόρηση για το κάψιμο του Κάμπελ το 1931, της περιοχής όπου διέμεναν αποκλειστικά Εβραίοι της Θεσσαλονίκης (169). Στο ίδιο έργο ο Δημήτρης και η Αντιγόνη παίρνουν μέρος στην υποδοχή των ανταρτών στη Θεσσαλονίκη, λίγο μετά από τη φυγή των Γερμανών, και παρακολουθούν την πορεία τους: "*Στου Χαριλάου είναι η υποδοχή [...] περάσαν τα "φαλίδια" [...] κατεβαίναν το μεγάλο δρόμο, τη Μαρτίου, κι ήταν όλο μονοκατοικίες και μπροστά τους κήποι θεριεμένοι*" (405-406).

Εκτός από τα "πραγματικά" γεγονότα, όπου η παρουσία των ηρώων εντάσσεται σε ένα συλλογικό επίπεδο, ο Μπακόλας παρουσιάζει διαδρομές που σχετίζονται και με άλλα, "κατασκευασμένα", τα οποία δίνουν συνέχεια και ξετυλίζουν τη δράση των έργων του. Σ' αυτά οι ήρωες κινούνται σε ένα προσωπικό επίπεδο, ενώ ως χώρος κυριαρχεί το κέντρο της πόλης και λιγότερο οι ανατολικές συνοικίες. Στη *Μεγάλη Πλατεία* ο δημοσιογράφος Χρίστος για να εξασφαλίσει τροφή για την οικογένειά του στα πρώτα δύσκολα χρόνια της Κατοχής, θα διασχίσει ολόκληρη την πόλη από ανατολικά μέχρι έξω από το Βαρδάρη, μέσα από ατέλειωτους μπαχτσέδες, προς το χωριό του πατέρα του (300). Ο ίδιος ήρωας στην προσπάθειά του να οργανώσει την έκδοση εφημερίδας του ΕΑΜ έχει επαφές σε κεντρικά σημεία της Θεσσαλονίκης: Διοικητήριο – Αχειροποίητος – Εγνατία – Αγία Σοφία – Τσιμοκλή (383, 386). Οι χώροι της πόλης είναι παρόντες στις πιο σημαντικές στιγμές της ζωής του Γιάννη. Η αγωνία του, όταν πληροφορείται ότι λεηλατήθηκε το εργοστάσιό του, αποτυπώνεται στην πορεία που είναι υποχρεωμένος να καλύψει από το κέντρο προς την πλατεία Βαρδαρίου για να διαπιστώσει το μέγεθος της καταστροφής (339-341). Την προσπάθειά του να εκμεταλλευτεί τις πολιτικές εξελίξεις μετακατοχικά και να αποκομίσει οικονομικά οφέλη τη σχεδιάζει σε περιπλανήσεις του σε κεντρικά σημεία της πόλης: Λευκός Πύργος – Μητρόπολη – Αγ. Σοφία – Καμάρα (422-428), ενώ στις ανατολικές περιοχές, μεταξύ Ντεπό και Βότση, εγκαθιστά το νέο του εργοστάσιο (530).

Στην *Καταπάτηση* η λαχτάρα της Πολυτίμης και της Αντιγόνης να δουν, έστω και για μια στιγμή, τον κρατούμενο στο Μεταγωγών Στέφανο, παρουσιάζεται μέσα από τις βόλτες τους στα λασπωμένα σοκάκια πά-

νω από την Εγνατία (99) και στους δρόμους γύρω από την Αχειροποίηση (156-157). Οι περιπλανήσεις στην πόλη, από την Εγνατία και την Τσιμισκή ως τη θάλασσα, φέρνουν πιο κοντά το Δημήτρη με την Πολυτίμη, τη βραδιά της πρόσληψής της στην ίδια με αυτόν εφημερίδα (104). Ο Δημήτρης θα θυμηθεί στιγμές από τις ταφές της Αντιγόνης και της Αλκμήνης περπατώντας από τις ανατολικές συνοικίες μέχρι το Λευκό Πύργο και τα Κοιμητήρια της Ευαγγελίστριας (55). Στην *Ατέλειωτη γραφή του αίματος* οι συναντήσεις των κεντρικών ηρώων, του Λάζαρου και της Ελισάβετ, πραγματοποιούνται στα σοκάκια του κέντρου γύρω από την Καμάρα ως το Πανεπιστήμιο (223-224).

Στα παραπάνω έργα του Μπακόλα η ιστορία της πόλης Μεσοπόλεμος, Κατοχή, Εμφύλιος, εγγράφεται μέσα από τις καθημερινές αναζητήσεις των ηρώων στους χώρους της. Οι ήρωες κινούνται διαρκώς μέσα στη φανταστική πόλη, κυρίως στο κέντρο και τις ανατολικές συνοικίες,²¹ και την αναδεικνύουν σε οργανικό στοιχείο της πλοκής των μυθιστορημάτων. Η κειμενική Θεσσαλονίκη είναι στα έργα του Μπακόλα ένα δρω πρόσωπο, η αναμφισβήτητη πρωταγωνίστρια.

21. Στη *Μεγάλη Πλατεία* ο Γιάννης θα ξεκινήσει από το Φάληρο (ανατολικά), όπου δουλεύει η Αγγέλα και θα φτάσει μέχρι το Λευκό Πύργο και την περιοχή του Ιπποδρόμου (235). Στο ίδιο έργο Ο Γιάννης και η Αγγέλα θα πραγματοποιήσουν μία βόλτα και πάλι στα ανατολικά από το Χαριλάου ως του Βότση (238). Στην *Καταπάτηση* ο Δημήτρης και η παρέα του κάνουν βόλτες στην περιοχή του Ντεπό με τα παραλιακά κέντρα (73). Στην *Ατέλειωτη γραφή του αίματος* το κέντρο θα περιγραφεί αρχικά μέσα από τις περιδιαβάσεις του καθηγητή Μαθιού. Ο Μαθιός, μόνος του ή με το Λάζαρο, θα κινηθεί από την περιοχή του παλιού σταθμού στην οδό Ισαύρων (164), από την ίδια οδό στο Λευκό Πύργο και στο Συντριβάνι (170-171) και πάλι από την Ισαύρων στην Ευαγγελίστρια, στο Πανεπιστήμιο μέχρι τα Χίλια Δέντρα (184). Οι περιπλανήσεις του Λάζαρου ολοκληρώνουν την περιγραφή του κέντρου. Σε μία από αυτές περπατά από την Καμάρα στο Βαρδάρη και στη συνέχεια επιστρέφει στην παραλία και το Λευκό Πύργο (226). Σε μία άλλη ψάχνοντας την Ελισάβετ θα περπατήσει τα στενά πάνω από την Καμάρα και τη Ροτόντα (τον *Αί Γιώργη*) (250), ενώ όταν αργότερα φτάνουν με την Ελισάβετ στη Θεσσαλονίκη θα κατευθυνθούν από το σταθμό των τρένων στην Καμάρα (275).